

Ірина Вінічук,

доцент Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Інформаційно-комунікативні технології як засіб удосконалення бібліотечної системи України в умовах становлення інформаційного суспільства

Розглядаються трансформаційні процеси у бібліотеках в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань. Сектор інформаційних послуг аналізується з точки зору його розширення, отримання доступу до національних та світових інформаційних електронних ресурсів. Обґрунтовується доцільність використання у бібліотечно-інформаційній діяльності елементів ринкових відносин. Наголошується на необхідності впровадження в бібліотечну справу передових надбань сучасного менеджменту.

К л ю ч о в і с л о в а: інформаційне суспільство, суспільство знань, екстракція нових знань, достовірність інформації, автоматичне зчитування каталогів, аудіокниги, інтегрований технологічний цикл, соціокультурна компетентність.

Events in society, which result in important changes in activity of libraries in transition from industrial society to society of knowledges, are probed, specified on the necessity of the use in the libraries of economic management for the improvement of the informative providing. Informative services are analysed from point of increase of their variety and efficiency of cooperating with informative portals. Specified on the necessity of the use of new models of modern management for libraries.

K e y w o r d s: informative society, society of knowledge, extraction of new knowledge, authenticity of information, self-scan of catalogues, audio books, интегрированный technological cycle, social and cultural competence.

В умовах переходу до інформаційного суспільства загострюється суперечність між невинно зростаючими обсягами знань, які створюються суспільством і підлягають поширенню в часі та просторі, і обмеженими можливостями системи документних комунікацій «ери Гутенберга», що ґрунтується на друкованих носіях. Необхідність розв'язання цієї суперечності потребує кардинальної активізації робіт зі створення та впровадження в практику діяльності бібліотек новітніх комп'ютерних технологій. Вони мають забезпечити перехід до корпоративних технологій оброблення документних потоків і формування єдиного науково-інформаційного простору, а також розроблення інтелектуальних технологій аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань.

Вирішення такої складної проблеми, як трансформація бібліотек від пасивних сховищ документної інформації на паперових носіях до активних розповсюджувачів знань засобами електронних ко-

мунікацій, потребує використання методології системного аналізу. Вона передбачає дослідження бібліотечної сфери не лише як самостійної структури, а й як складової значно більшої системи. Для бібліотечно-інформаційної сфери структурою вищого рівня є суспільна сфера. Тому для визначення стратегічного напрямку трансформації бібліотек потрібно, насамперед, окреслити тенденції її розвитку. Сучасне суспільство, зазвичай, тлумачиться як «інформаційне», котре здійснює перші кроки на шляху переходу до «суспільства знань». При цьому, останнє розглядається як вища стадія інформаційного суспільства. До речі, науковці, дослідження яких привели до появи терміна «суспільство знань», вклали в нього дещо інший зміст.

Так, професор Гарвардського університету Даніел Белл у 1959 р. під час виступу на міжнародному соціологічному семінарі в Зальцбурзі (Австрія) вперше вжив термін «постіндустріальне суспільство». Ним визначався соціум, де індустріальний сектор втрачає провідну роль, а го-

ловною рушійною силою стають наука та високі технології. Це визначення і сьогодні повністю відповідає реаліям – його можна вважати класичним. Префікс «пост» допускає неоднозначність при тлумаченні основної характеристики суспільства. Конкретизуючи ідею свого колеги, Пітер Друкер, основоположник менеджменту, професор низки американських університетів і консультант найбільших фірм США, у 1966 р. увів у науковий обіг термін «суспільство знань» (knowledge society), який означає тип економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а їх виробництво стає джерелом розвитку [1; 7; 11].

У вищеведеному контексті цей термін використовувався фахівцями до 80-х років ХХ ст., адекватно описуючи розвиток суспільства: у 30-х рр. з'явилася така наукомітка галузь виробництва, як радіотехніка, у 40-х – ядерні технології, у 50-х – комп'ютерне виробництво, у 60-х – космічні технології. У 70-х рр. успіхи в сфері мікроелектроніки спричинилися до появи у 80-х персональних комп'ютерів, а у 90-х – Інтернету. Якщо раніше наукоміткі технології сприяли зародженню в суспільстві «острівків знань», то персональні комп'ютери разом з Інтернетом зумовили лавиноподібне поширення глобальних інформаційно-комунікаційних технологій. Успіхи в даній сфері виявилися настільки разючими, що в засобах масової інформації сучасне суспільство почали називати інформаційним. Цей термін перейшов і в лексикон політиків, про що свідчить, наприклад, такий програмний документ, як «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», котру ухвалили лідери країн «великої вісімки» у 2000 р. З вищевикладеного однозначно випливає мета та сутність трансформаційних процесів у бібліотеках в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань – забезпечення розроблення, створення та впровадження наукомітких (насамперед інтелектуальних) інформаційних технологій.

Потрібно наголосити, що орієнтація на такі технології у бібліотеках існувала завжди. Взяти хоча б процес створення бібліографічної інформації. Детальне теоретичне осмислення, чітке визначення об'єкта та предмета бібліографознавства, методології та базових бібліографічних категорій і понад тисячолітня практика каталогізації привели до того, що бібліографічна діяльність стала вважатися рутинною. Але ж це процес наукового оброблення документів, який полягає в аналітико-синтетичному переробленні первинної документної інформації в бібліографічну, і тому його потрібно

вважати першим етапом наукомітких технологій екстракції нових знань.

Магістральним напрямом формування єдиного науково-інформаційного простору держави виступає творення системи галузевих та регіональних науково-інформаційних порталів. До першочергових завдань формування такого простору належить створення науково-інформаційного веб-порталу із системами пошуку та архівування розміщеної в глобальних інформаційних мережах інформації про державу, а також наукової та суспільно значущої інформації. Актуальним для формування єдиного науково-інформаційного простору є також організація наповнення корпоративних баз, банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документних комунікацій, створення інтегрованої довідково-пошукової системи розкриття змісту сукупних фондів наукових бібліотек. Формуванню єдиного науково-інформаційного простору сприятиме й організація поточної підготовки та розповсюдження на компакт-дисках галузевих серій наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству», що створюватимуться шляхом оброблення новітніх вітчизняних і світових потоків електронної інформації. До принципово нових завдань, пов'язаних з трансформацією сайта бібліотеки у науково-інформаційний портал, потрібно віднести і розроблення комп'ютерних технологій інтелектуальної аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань. Саме вони здатні забезпечити проведення бібліометричних, інформометричних, наукометричних досліджень і створення нових інформаційних продуктів. Тому бібліотека має забезпечити створення та розвиток програмних засобів нового покоління для інтелектуального оброблення інформації [8].

Інтегровані інформаційні ресурси наукової електронної бібліотеки – це трьохкомпонентна структура, яка включає бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних. Їх формування здійснюється з використанням конвеєрної ресурсозберігаючої технології, що передбачає доповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових публікацій та повнотекстове розширення реферативної бази даних гіпертекстовими посиланнями на поточні комп'ютерні версії публікацій. Пошуковий апарат наукової електронної бібліотеки України дає змогу виявляти документи за будь-яким елементом бібліографічного опису. Його особливістю є використання в якості одного з ключових елементів лінгвістичного забезпечення ключової реферативної бази даних. Виявлення

потрібних користувачам документів за термінами з рефератів дозволяє досягти «золотої середини» між обмеженими можливостями бібліографічного пошуку і навігацією в повних текстах документів, яка супроводжується появою значної кількості нерелевантних матеріалів (у обсягових книгах зустрічаються практично всі загальноживані слова природної мови). Основною технологією інформаційного обслуговування користувачів наукової електронної бібліотеки є онлайнний доступ до її ресурсів. Досвід формування інформаційних ресурсів наукової електронної бібліотеки свідчить, що вирішення форматних, лінгвістичних, технологічних, програмно-технічних і телекомунікаційних питань не викликає особливих ускладнень, а потребує лише відповідного фінансування. Головною завадою на шляху її розвитку є авторське право – точніше відсутність у міжнародному та національному законодавстві чіткого визначення прав бібліотек щодо зберігання та використання електронних публікацій.

Великою мірою подолання цієї завади в Україні фахівці пов'язують з набуттям чинності «Положення про електронні наукові фахові видання», розроблення якого здійснюється за участю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Справа в тому, що електронні видання мають доповнити існуючу систему наукових комунікацій і в перспективі стати однією з її основних складових. Необхідність переходу до таких видань зумовлена потребою вирішення суперечності між стрімко зростаючими обсягами нових знань, які мають акумулюватися і поширюватися в часі та просторі, і обмеженими можливостями традиційної системи розповсюдження публікацій на паперових носіях. Згадане положення передбачає врахування електронних публікацій, виконаних з дотриманням певних вимог при захисті дисертаційних робіт. До таких видань належатимуть періодичні та продовжувані видання, інформація в яких представлена в формі електронних даних, а також ті, що пройшли редакційно-видавниче опрацювання, призначені для поширення в незмінному вигляді і включені до затверджених ВАК України, переліків наукових фахових видань, де можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилатися у наукових статтях і дисертаціях. Обов'язкові безплатні примірники таких видань виготовляються на компакт-дисках, які зберігаються в Книжковій палаті України, Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського і Національній парла-

ментській бібліотеці України. Крім того, бібліотеки зобов'язані представляти згадані видання на своїх сайтах і забезпечувати до них безкоштовний доступ. Додаткових витрат на створення електронних наукових фахових видань практично не передбачається, оскільки сьогодні всі публікації первісно створюються з використанням комп'ютерних технологій. Натомість, їх упровадження дасть змогу вишам, науково-дослідним установам суттєво зменшити витрати на видавничу діяльність.

Бібліотеки світу дедалі активніше долучаються до процесу створення реферативної інформації. Її формування нині здійснюється, як правило, у спеціальних інформаційних центрах. Така ситуація виникла внаслідок недооцінки бібліотеками ролі наукомістких технологій. Більш економічним вбачається проведення реферування як продовження процесу каталогізації в аспекті поглиблення аналітико-синтетичного оброблення документної інформації. Головними концептуальними засадами побудови системи реферування української наукової літератури є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання публікацій кооперативними зусиллями суб'єктів системи документних комунікацій (бібліотеками, інформаційними центрами, науковими установами, навчальними закладами, видавництвами тощо) та централізованої кумуляції кооперативно створених масивів реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної бази даних. Реферативні ресурси оперативно знайомлять різні категорії споживачів інформації з літературою, яка видається, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, зменшують негативний вплив пов'язаного з диференціацією наук розсіяння публікацій, інформують про досягнення в суміжних науках, про інтеграцію наукових напрямів і дисциплін тощо. Слід відзначити також, що реферативні бази даних і журнали окрім подання інформації про книжкові видання, розкривають зміст статей з періодичних та продовжуваних видань, збірників наукових праць, матеріалів конференцій тощо. А цей масив документів становить майже дві третини наукової інформації, не відображеної в каталогах бібліотек. Звичайно, реферативні ресурси передбачають проведення бібліометричних, інформометричних і наукометричних досліджень, які дають змогу бібліотекам здійснювати інформаційно-аналітичне забезпечення науки. Важливим є також використання реферативних ресурсів для виявлення пріоритетних напрямів розвитку науки шляхом аналізу публікацій у реферативній базі даних [4; 5; 6].

Якщо реферування вважати другим етапом наукового оброблення документів, то підготовка оглядово-аналітичних і прогностичних матеріалів, насамперед, для органів державної влади і органів місцевого самоврядування є третім етапом цього процесу. Найбільших успіхів у реалізації таких завдань досягнуто Бібліотекою Конгресу США, яка первісно орієнтувалась на інформаційну підтримку діяльності вищого законодавчого органу держави. Певні здобутки з цих питань мають і українські бібліотеки. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, наприклад, створено Службу інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських структур, більшість обласних універсальних наукових бібліотек мають підрозділи з підготовки відповідних матеріалів для обласних і міських держадміністрацій. Спочатку діяльність цих підрозділів розгорталася на базі традиційних форм та методів інформаційного обслуговування і включала пріоритетне довідково-бібліографічне обслуговування, поточне інформування про надходження документів, зміст яких міг би сприяти оптимізації управлінських рішень, електронну доставку документів тощо.

Сьогодні активно створюються нові, геоінформаційні технології, які інтегрують роботи з базами даних, процедури математичного аналізу і методи наочно-просторового наведення результатів щодо завдань накопичення, оброблення і надання користувачам геопросторової інформації. Створення геоінформаційних технологій зумовлене переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів на підкріплення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем. Динамічний розвиток геоінформаційних технологій потребує координації зусиль бібліотек державного рівня та обласних універсальних наукових бібліотек, діяльність яких має регіональну спрямованість, для узгодженого формування та багатоаспектного використання комплексу розподілених баз даних з інформацією про економічну, екологічну, демографічну ситуації в областях, наявні там природні ресурси тощо. Інтеграція робіт у цьому напрямі сприятиме перетворенню «бібліотечного» джерела інформаційної підтримки прийняття рішень в одне з провідних у системі інформування управлінських ланок,

оскільки книгозбірні України мають достатнє представництво в регіонах, належний кадровий потенціал, значний досвід інформаційної діяльності.

Наступний, четвертий, етап інтелектуального оброблення документів тісно пов'язаний з комп'ютерними технологіями, оскільки його реалізація потребує електронних інформаційних ресурсів та значних обчислювальних потужностей. Йдеться про проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних. У процесі цих досліджень можуть здійснюватися такі інтелектуальні операції, як класифікація (виявлення ознак, що характеризують групу, до якої належить той чи інший документ, за допомогою аналізу вже класифікованих публікацій і формулювання деякого набору правил), кластеризація (виокремлення компактних скупчень документів, що мають подібні, заздалегідь не задані ознаки) тощо. Робота в цьому напрямі дедалі більше інтенсифікується. Можна говорити вже про певні досягнення, хоча в повсякденній практиці згадані інтелектуальні технології поки що освітянськими бібліотеками не використовуються.

Інтегрований технологічний цикл, що передбачає бібліографування, реферування, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, є передумовою, необхідною для досягнення головного кінцевого результату – екстракції зі сховищ даних нових знань, які в явному вигляді в них не містяться. Цей, п'ятий, етап наукового оброблення документів сьогодні не реалізовується, проводяться лише дослідження та експерименти. Однак, саме діяльність такого рівня, на наше переконання, забезпечить входження бібліотек до суспільства знань у якості системоутворюючої ланки інформаційної сфери суспільства, сприятиме їх трансформації з відносно автономних елементів інфраструктури, що сьогодні вважаються допоміжними, в інформаційні серцевини виробничих, наукових, освітянських і культурологічних структур. На перший погляд, це набуття бібліотеками якісно нових статусу і ролі в суспільстві, яких вони не мали ніколи раніше. Однак, історія свідчить, що така трансформація є, насправді, відродженням притаманних бібліотекам сутнісних функцій наукової установи, інформаційно-аналітичного центру, культурологічної інституції, навчального закладу тощо. Були часи, коли книгозбірні існували як структури, де поряд з формуванням фондів проводилися фундаментальні дослідження, отримували

лися вагомі теоретичні результати світового рівня, створювалися шедеври мистецтва, здійснювалася підготовка кадрів вищої кваліфікації.

Нині значно більшої уваги потребує проблема лінгвістичного забезпечення національної системи реферування як у теоретичному, так і практичному аспектах. До її розв'язання вкрай важливо залучати мовознавців, бібліотеко- і бібліографознавців та спеціалістів у галузі інформатики. Їх спільні зусилля мають бути спрямовані на вирішення питання інваріантності системи індексування документів у конкретній установі. Один з підходів до практичної реалізації цього принципу вимагає створення і включення до складу лінгвістичних засобів комплексу баз даних з інформацією про класифікаційні схеми, що використовуються в бібліотеках та інформаційних центрах. Формат записів у цих базах даних повинен мати структуру «класифікаційний індекс – словесне визначення – супутні терміни», а програмне забезпечення бази даних – підтримувати навігацію за ієрархією індексів. Певною мірою цей напрям фахівцями вже реалізується: пошуковий інтерфейс бази даних дає змогу проводити навігацію за трьома рівнями рубрикатора Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Другий напрям передбачає створення удосконалених засобів морфологічного аналізу та граматичної нормалізації української лексики, які дають змогу формулювати пошукові запити мовою, наближеною до природної, тобто в його основу має бути покладено принцип інтелектуалізації засобів комп'ютерної лінгвістики.

Основним програмним забезпеченням національної системи реферування на сьогодні обрано ліцензійний безкоштовний пакет прикладних програм (ППП) CDS/ISIS, орієнтований на створення великих документних баз даних (до 16 млн записів) і пошуку інформації в них. Систему CDS/ISIS створено в ЮНЕСКО у відділі розроблення та використання програмного забезпечення для автоматизації її бібліотечних, архівних і документальних служб. Вона також поширюється серед організацій і установ держав-членів ЮНЕСКО. Нині існують версії CDS/ISIS для комп'ютерів з операційною системою UNIX, Windows і MS/DOS з можливістю роботи в локальних і глобальних інформаційних мережах. Система CDS/ISIS вже набула значного поширення в світі: кількість лише офіційно зареєстрованих установ перевищує 20 тис. Серед них більше тисячі наукових установ, кілька десятків національних бібліотек, міжна-

родні культурні, громадські та релігійні організації, бібліотеки й архіви в країнах Європи, Азії, Латинської Америки. Так, систему CDS/ISIS активно використовують ЮНЕСКО, Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Лондонська Tute Gallery, низка міжнародних і державних програм (TERMNET POSTSEA та ін.), програми Європейської економічної спілки (ERASMUS, TEMPUS, COMMET). В Україні зареєстровано понад 100 користувачів цієї системи, серед яких: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, Українська академія державного управління при Президентові України, Київський національний економічний університет, Національний аграрний університет, Український мовно-інформаційний фонд, Інститут програмних систем НАН України та ін. У CDS/ISIS є власна мова програмування високого рівня (CDS/ISIS Pascal), але користувач може написати необхідний йому програмний модуль будь-якою мовою програмування і з урахуванням певних правил включити його до складу системи. Остання є відкритою, вона побудована як інструментарій, котрий дає змогу легко адаптувати її до особливостей конкретної бібліотеки чи установи. Засобами CDS/ISIS без будь-яких доопрацювань реалізується клавіатурне й пакетне введення даних, їх формально-логічний і семантичний контроль, редагування, пошук інформації та видача знайденої інформації в потрібній користувачеві формі, вибіркове розповсюдження інформації, експорт/імпорт файлів у стандартному форматі. До позитивних якостей системи належить її повна відповідність міжнародним стандартам (підтримка MARC-сумісних стандартів, ISO-стандартів і протоколів передачі даних у локальних і глобальних комп'ютерних мережах).

Ставлення до бібліотечно-інформаційної діяльності як до товару, перехід до ринкових відносин у цій галузі значно полегшують вирішення питань соціально-культурологічної, економічної цінності функціонування бібліотеки. Образно кажучи – ця цінність отримує підтвердження споживачькими грошима (держава як утримувач бібліотек теж є споживачем). Менеджмент у сфері інформаційних послуг – це цілеспрямований вплив на діяльність усіх працівників організації для успішного досягнення встановлених ними цілей у досить плінному середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів для більш ефективного виконання управлінських заходів. Бібліотечні уста-

нови ці функції виконували завжди, але вони визначали лише їхні соціальні та культурно-просвітницькі цінності й не були спрямовані на економічну ефективність. Бібліотечна діяльність і раніше належала до сфери послуг, які надавалися громадянам у розрізі соціальних пілг, гарантованих державою, і тому не потребували комерційного менеджменту та маркетингу. Нині держава утримує бібліотеки лише частково. Тому на порядок денний постають питання самофінансування для підтримки їх ефективної діяльності. Тактика маркетингу якраз і полягає у визначенні та формуванні виробничої діяльності з урахуванням поточної ринкової ситуації для забезпечення стійкого прибутку та активної поведінки споживача і зводиться до цілеспрямованого, свідомого регулювання процесу обміну інформацією [3]. Найлаконічніше та найвиразніше головну функцію бібліотеки на сучасному етапі сформулював японський фахівець Катогі (М. Catogi) – «це створення системи, яка, на наш погляд, дає змогу будь-якій особі отримати в будь-який час у будь-якому місці вітчизняні та зарубіжні документи і бібліографічну інформацію про них». Саме цим окреслюються параметри її виробничої діяльності – це збирання друкованих та інших вербальних матеріалів з подальшим бібліотечним опрацюванням, збереженням їх у каталогах, картотеках, бібліографічних посібниках та пов'язані з цим сервісні послуги. А її функція – задоволення потреб читачів (користувачів) через специфічний, опосередкований збут інтелектуальної продукції інших виробників, а точніше, закладених у ній знань, відомостей, інформацій, почуттів тощо, які, потрапивши до бібліотеки, стають її товаром і «продаються» споживачеві специфічними бібліотечними прийомами і методами.

Згідно з економічною теорією, бібліотека як виробнича структура належить до посередницько-збутового підприємства, а точніше – до посередницько-збутового підприємства, книгзбірня має складське господарство (книгосховища), виконує складські функції з накопичення та зберігання товарних запасів, формує торговельний асортимент (комплектування), готує товари для продажу (бібліотечне опрацювання та каталогізація), комплектує партії товарів (систематизація, розміщення фондів), рекламує їх (інформаційно-бібліографічна, виставкова діяльність, культурно-масові заходи) і «продає» (надає в оренду) їх споживачам. Крім того, частина бібліотечної діяльності є

суто виробничою, що поєднує в собі матеріальне виробництво з духовним. Результати цієї діяльності характеризуються цільовим характером і мають свої чітко виражені особливості та властиві лише їм закономірності порівняно з класичним товарним виробництвом і класичною посередницько-збутовою діяльністю – побутово-сервісне обслуговування, рекламна діяльність тощо. Виробником тут виступає бібліотекар, який, використовуючи специфічні засоби виробництва (книги, іншу інтелектуальну продукцію) та праці (людський мозок, технічні засоби), особливі, властиві лише цій діяльності, методи, способи, прийоми (аналітико-синтетичні, узагальнення та систематизації тощо), виробляє своєрідну інтелектуальну продукцію (бібліотечні каталоги і картотеки, бібліографічні покажчики, аналітико-оглядові й довідкові видання) для допомоги споживачам у задоволенні їх освітніх, науково-пізнавальних, соціальних та естетичних потреб. Причому, ця продукція часто виступає і товаром, і послугою одночасно. Наприклад, бібліографічний посібник є товаром як друковане видання, і – послугою як упорядкований перелік літератури на замовлення. Предметом праці бібліотекаря виступає читацька діяльність користувача, бібліографа – бібліотечні фонди на різних матеріальних носіях, комплектувальника – потік вербальної продукції на різних носіях. Продуктом праці є інформація та знання, отримані споживачами через орендні та бібліотечно-інформаційні послуги, спрямовані на просування до споживачів продукції інших виробників. Знаряддям – слово, мова (як усна, так і збережена на різних носіях). Результатом праці – соціокультурна компетентність особистості як комплекс знань і уявлень, вмій і навичок, традицій і ціннісних орієнтацій, отриманих через самоосвіту та особистий духовно-інтелектуальний розвиток шляхом споживання інтелектуальної продукції, тобто, її соціалізація.

У підприємстві дуже важливо прогнозувати і передбачати, що допоможе, а що стане на заваді досягненню поставленої мети. Для цього потрібно мати чіткий, спрямований на досягнення успіху, план дій. Такий план суттєво відрізняється від звичайного виробничого плану. Це своєрідна модель прибуткової діяльності підприємства. Він використовує всі напрацювання традиційного планування стосовно категорій ринкової економіки: бізнесу, конкуренції, маркетингу, стратегії фінансування, досягнення безбитковості і необхідного рівня рентабельності та якісного обслуговування споживачів. Такий план

називається бізнес-планом. Він комплексно відображає прибуткову виробничу діяльність суб'єкта через поглиблене планування технічної та функціональної якості продукції (товарів і послуг), а саме: її характеристики, технології виготовлення, ціни, способи просування, поширення і збуту. Планування розпочинається з визначення мети для кожного конкретного продукту чи послуги, на основі аналізу співвідношення попиту і витрат та очікуваного прибутку. На кожен товар чи послугу обов'язково складається технологічна карта і бюджет, до якого вводять усі без винятку витрати (як прямі, так і непрямі), пов'язані з його розробленням, виготовленням і збутом, визначається його собівартість та економічна ефективність. Неefективна й високозатратна продукція, як правило, до продукування не береться, якщо тільки вона не має унікальних споживчих властивостей, що дасть змогу реалізувати її за високими цінами [10].

Висновки

Нині розвиток цивілізації відбувається під величезним впливом глобального інформаційного суспільства, яке проголошує інформацію, знання та постійне самовдосконалення особистості рушійними силами суспільного прогресу. Настає якісно новий етап у розвитку процесів обміну інформацією. Інтенсивне впровадження та переплетення глобальних, локальних інформаційних мереж створює принципово нові засоби надання інформаційних послуг.

Інформація перетворилася на товар, ціна якого досить висока через використання в інформаційній сфері новітніх технологій. Інформаційні, комунікаційні послуги на сьогодні є найважливішими складниками сфери послуг. Їх продукування стало основним індикатором рівня соціального, економічного, політичного, духовного і культурного потенціалу суспільства.

Існуючі номенклатури інформаційних послуг наводять опис близько сотні різних їх видів за такими основними напрямками:

- аналітичний;
- патентно-ліцензійний;
- перекладацький;
- інформаційне і бібліотечно-бібліографічне обслуговування;
- обмін науково-технічними досягненнями, передовим досвідом і інноваціями;
- науково-технічна пропаганда і реклама;
- редакційно-видавнична діяльність;
- методична робота.

Останнім часом інформаційні послуги поповнилися послугами з комп'ютерного оброблення даних; професійні послуги, пов'язані з обслуговуванням інформаційних мереж; послуги і інформації, які надаються через комп'ютерні мережі.

Весь цей спектр послуг тією чи іншою мірою надається закладами освіти, культури та мистецтва, зокрема: інформаційними відділами вишів, бібліотеками всіх систем і відомств, музеїв тощо.

Нові економічні відносини змушують підприємства, установи і організації некомерційних галузей розширювати межі самофінансування, а поява конкуруючих установ, які генерують бази даних, забезпечують доступ користувачів до масивів інформації, здійснюють її підготовку і збут, різного роду служб, котрі спеціалізуються на поставках різноманітної інформації, зокрема інтерактивних служб, які виконують функції телекомунікаційного шлюзу до різних інформаційно-пошукових систем, вимагають від них перегляду своєї діяльності в бік комерціалізації і пошуку своєї ніші в ринковому процесі.

Аналіз сучасних інформаційних послуг дає змогу виявити деякі тенденції їх розвитку:

- кількість підприємств, зайнятих інформаційним бізнесом, зростає як за рахунок створення самостійних фірм, так і інформаційних служб великих комерційних структур у вигляді відділів або самостійних суб'єктів підприємницької діяльності;
- зростає заінтересованість провідних зарубіжних фірм у сфері інформаційних послуг, що веде до заповнення інформаційного вакууму, який склався в Україні. Про це свідчить, зокрема, відкриття представництв таких компаній, як Dun & Breadstreet, KPMG, Price Waterhouse, PeopleNet та ін.;
- розширюється спектр послуг, які надаються інформаційними підприємствами.

Підвідомчі інформаційні центри і служби, довідково-бібліографічні відділи через брак фінансування змушені або згорти свою діяльність, або шукати шляхи продажу своєї інформаційної продукції, тобто вступати в бізнесові відносини зі споживачами. Не знаючи основ маркетингу ціноутворення, багато інформаційних підрозділів галузі культури, мистецтва і освіти зупинилися на роздоріжжі у своєму поступі, вилучивши з обігу найбільш трудомісткі і фінансово витратні послуги і продукцію, законсервувавши свої інформаційні ресурси «до кращих часів». А «кращі часи» можуть настати лише за умови, коли ці підрозділи вважатимуть себе не додатком уп-

равлінського процесу, а бізнесовим, діловим партнером галузевих управлінських структур і споживачької аудиторії, шукатимуть і знаходитимуть споживачів своїх інформаційних продуктів і послуг. Така позиція допоможе зміцнити свою матеріально-виробничу базу, залучити до інформаційної роботи науковців і гідно оплачувати їх працю. Це відразу ж відіб'ється на якості, а відтак і на товарній цінності інформаційної продукції.

Особливо це стосується бібліотек, які споконвічно виконували інформаційну функцію. Підвищення ролі бібліотек, їхніх довідково-інформаційних служб у процесі інформатизації суспільства є закономірною необхідністю. Володіючи величезними інформаційними ресурсами у вигляді різних фондів, каталогів та картотек і, по суті, виступаючи банками знань, маючи кваліфікованих спеціалістів, які вміють формувати інформаційні банки і бази, можуть зібрати цілісну інформацію з фрагментів і створити нову, організувавши її так, щоб споживачеві було зручно з нею працювати, бібліотеки просто зобов'язані очолити інформаційний бізнес для широких верств населення і спеціалістів різних галузей науки і практики. На заваді цьому стає лише їхня некомпетентність у питаннях організації, ведення малого бізнесу, маркетингу інформаційної продукції і відсутність умінь виживати в умовах жорсткої конкуренції. Для зміни ситуації потрібно зовсім небагато – переглянути традиційну роль бібліотеки як некомерційної установи та шукати шляхи просування її інформаційних продуктів та послуг до тих, хто їх конче потребує і згоден за них платити.

Впровадження в Україні передових надбань сучасного менеджменту інформаційних послуг дасть змогу забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності кожної людини і суспільства загалом, а саме:

- піднести рівень захисту прав і свобод людини та її добробуту, активізувати участь громадян в управлінні державою, сприяти розвитку демократії;
- підвищити конкурентоспроможність України, ефективність державного управління, продуктивність праці в усіх сферах економіки, рівень інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, ступінь розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема українського сегмента Інтернету;
- забезпечити перехід вітчизняної економіки до моделі науково-технічного та інноваційного розвитку, збільшити частку наукомісткої продукції, сприяти якості та доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за рахунок упровадження інформаційно-комунікативних технологій;
- розширити можливості людини отримувати доступ до національних та світових інформаційних електронних ресурсів;
- створити нові робочі місця, поліпшити умови життя і праці громадян;
- чітко окреслити нормативно-правові засади формування інформаційного суспільства, значно прискорити динаміку цього процесу.

Список використаної літератури

1. *Гиляревский Р. С.* Электронные издания в библиотеке : проблемы и пути их решения // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества : тез. докл. междунар. научн. конф. ; Москва 27–28 апреля 1999 г. – М., 1999. – С. 17–19.
2. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085 // Офіційний вісн. України. – 2004. – № 34. – С. 29. – Ст. 2253.
3. *Каратигін С. В.* Бази даних : найпростіші засоби опрацювання інформації; системи управління базами даних. – М. : АБФ, 1995.
4. *Коннолли Т., Бегг К., Страчан А.* Базы данных : проектирование, реализация и сопровождение. – М. : «Вильямс», 2001. – 1112 с.
5. *Крейнер С.* Библиотека избранных трудов о бизнесе: книги, сотворившие менеджмент / пер. с англ. – М. : ЗАО Олимп-Бизнес, 2005. – 355 с.
6. *Лебедівський В. А.* Виступ на Парламентських слуханнях з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні 21 вересня 2005 р. // Матеріали Парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К. : Секретаріат Верховної Ради України, 2005. – С. 40–42.
7. *Макаренко Є. А.* Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО : монографія. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 384 с.
8. *Омельчук В. Ю.* Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – С. 1–13.
9. Ухвалений Радою Міністрів Закон про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» // Держ. Вісн. – 1918. – № 32. – С. 2.
10. *Чепуренко Я. О.* Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України : етапи розвитку / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 69 с.
11. *Чубатенко О.* Інформаційні технології – майбутнє України // Дзеркало тижня. – 2001. – 6 січня.
12. *Щедролосьєв Д. Е.* Использование слабоструктурированной модели данных при построении открытых информационных систем // Вісник Херсонського державного технічного університету. – 2001. – № 3 (12). – С. 327.